

Tietoyhteiskunta merkitsee työelämälle uutta riskiprofiilia (Pasi Pyöriä & Raimo Blom)

Suomi on kiistatta korkean teknologian maa ja ainakin tässä merkityksessä tietoyhteiskuntakehityksen kärjessä. Etenkin matkapuhelinten ja internetin käyttäjinä olemme asukaslukuun nähden maailman huippua. Myös uusmediatuotanto on varteenotettava esimerkki kyvystämme mukautua ajan haasteisiin. Voimme syystä olla ylpeitä informaatioteknologisen infrastruktuurimme kehittyneisyydestä ja toimivuudesta.

Vieläkin merkittävämpää on, että tietotyön osuus on sekä ammatteihin että kansantaloutemme tuottavuuteen suhteutettuna kasvanut jyrkästi viimeisen parin vuosikymmenen aikana, lamastakin huolimatta. Tilastokeskuksen arvion mukaan vuonna 1995 jo 44 % palkkatyöläisistä työskenteli ns. informaatioammateissa. Vaikka todellisen tietotyön osuutta kaikesta tehdystä työstä on vaikeata mitata täysin luotettavasti, on kuitenkin selvää että kyseessä on yksi tulevaisuuden keskeisimmistä taloudellisen kasvun painopistealueista, johon yhä useampien odotukset kohdistuvat.

Tietotyön kasvu jakaa työelämää kahtia

Tähänastisten tutkimustulostemme perusteella voimme kuitenkin todeta, että informaatiosektorin kasvu on parhaimmillaankin ristiriitainen ilmiö. Analysoimamme tiedot vuosien 1988 ja 1994 välisestä muutoksesta viittaavat siihen, että varsinaiset tietotyöläiset ovat monella tasolla eriytyneissä muista työntekijöistä. Tietotyöläisistä on yhä selkeämmin muodostumassa oma elitistinen ryhmänsä.

Tietotyön, eli ATK-painotteisten luovuutta ja innovatiivisuutta edellyttävien suunnittelu- ja asiantuntijatehtävien, erityisyys on havaittavissa niin työn sisällöllistä mielekkyyttä kuin tulotasoakin tarkastelemalla. Tietotyöläiset kokevat työnsä muita työntekijöitä useammin itsenäiseksi ja mielenkiintoiseksi. Tietotyöläiset ovat myös muita todennäköisemmin työnjohtoasemissa ja korkeammin palkattuja. Muun muassa tämän perusteella on todettavissa, että uusi sosiaalinen jako on syntymässä informaatioteknologiaa luovasti hyödyntävien "symbolianalyttikkojen" ja perinteisempien ammattiasemien välille. Jos työttömyys jakoi 1990-luvun laman seurauksena Suomen kahtia, uhkaa nyt myös työelämän rakennetta eriarvoistuminen. Toisaalta informaatiosektorin kasvu merkitsee ristiriitoja ja ongelmia tietotyöläisille itselleen. Vaikka informaatioammateissa toimivat ovat asemaltaan itsenäisempiä muihin työläisiin verrattuna, on heidän työnsä selvästi raskainta henkisesti.

Tietotyöläisillä on eniten työn kiireellisyydestä ja työn määrästä johtuvia paineita ja stressiä. Myös työn henkinen rasittavuus on kasvanut informaatioammateissa enemmän kuin muilla aloilla 1980-luvulta tähän päivään. Tosin tietotyön henkinen vaativuus on arvostettua, vaikka se sisältää terveydelliset riskinsä. Ihmisen rajallinen kyky prosessoida jatkuvasti kasvavaa informaation ja tiedon virtaa on todellinen ja vielä valitettavan vähän tunnettu työorganisaatioiden tulevaisuutta varjostava uhka.

Edellisen kaltainen asetelma läpileikkaa myös muita informaatioammattien sisällöllisiä määreitä. Siinä missä perinteisillä ammattialoilla turvattu työ ja palkka on useimmille pääasia, pitävät tietotyöläiset tärkeämpinä tekijöinä työn mielenkiintoisuutta, vaihtelevuutta ja mahdollisuutta oma-aloitteiseen ongelmanratkaisuun. Tietotyöläiset ovat ja haluavat olla ensisijaisesti luovan ja haasteellisen työn tekijöitä, mikä näkyy selkeimmin nopeana urakiertona ja valmiutena kouluttautua uudelleen työelämän muuttuviin tarpeisiin.

Onko informaatiosektori kansainvälisen kilpailukykykymme kärki?

Tähän mennessä havaitsemamme muutokset ovat linjassa Suomen työelämää koskevien yleisten kehitystrendien kanssa. Työelämä näyttää eriytyvän yhä hierarkkisempaan suuntaan informaatiosektorin muodostuessa ammattirakenteen tärkeimmäksi vedenjakajaksi. Omat tuloksemme viittaavatkin siihen, että tietotyöläiset saattavat nousta talouselämämme ja kansainvälisen kilpailukykykymme terävimmäksi kärjeksi muiden työntekijäryhmien jäädessä syrjään.

Siten tietoyhteiskunnan kehityksellä on kahdet kasvot, mikä samanaikaisesti merkitsee työelämälle uusia mahdollisuuksia mutta myös uutta riskiprofiilia ja arvojärjestystä.

Toisaalta toimivat markkinat tarvitsevat osajia, jotka pystyvät pitämään vientiteollisuutemme mukana kiristyvän kansainvälisen kilpailun virrassa. Ilman luovuutta, innovatiivisuutta ja suomalaisten tuotteiden ja palvelujen korkeaa jalostusastetta tämä ei onnistu. Tässä suhteessa mikään panos ei ole liian korkea pelattaessa globaalin markkinatalouden armotonta pudotuspeliä.

Toisaalta kehityksen käänköpuolena saattaa syntyä yhä syvempi kuilu korkeasti koulutettujen huippuosajien ja talouselämän näkökulmasta epätarkoituksenmukaisten toimijoiden välille. On pelättävissä, että työelämä kuten yhteiskuntakin on jakautumassa uudella tavalla voittajien ja häviäjien kesken. Lisäksi on mahdollista, että informaatioammattien erityisluonne muodostaa ajan myötä myös omat rakenteelliset ongelmansa työelämän eliitin sisällä, mihin pitäisi pyrkiä vastaamaan kaikin tavoin jo nyt aina ammatillisen koulutuksen ensiaskelmilta organisaatiokohtaiseen työsuojeluun saakka. Tietotyön henkinen raskaus, kiire ja stressi voivat pahimmillaan johtaa kokonaan uudenlaisten ammattitautien syntyyn, ellei yksittäisillä työntekijöillä tai työyhteisöillä ole jatkossa nykyistä riittävämpiä resursseja työn rasittavuuden hallitsemiseksi.

Tietoyhteiskunta on vakava haaste niin yksilöille kuin koko yhteiskunnallekin.

E erityisesti 1990-luvun kehityksen seurauksena sekä mielekkään työn että työpaineiden epätasainen jakautuminen on muodostunut yhdeksi aikamme suurimmista riskeistä.

Vaarana on pysyväksi ilmiöksi jäävä pitkäaikaistyöttömyys ja samanaikaisesti työelämän kärjen loppuun palaminen. Pitkällä tähtäimellä kumpikin kehityslinja voi muodostua Suomelle arvaamattoman kalliiksi — tähän meillä ei ole varaa.

Kirjoittajista Pasi Pyöriä työskentelee Työsuojelurahaston rahoituksella tutkijana ja Raimo Blom professorina Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksella. Raimo Blom on käsitellyt tietoyhteiskunnan ja työn merkitystä laajemmin toimittamassaan kirjassa "Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta"

(*Gaudeamus/Hanki ja Jää 1999*).

sähköposti: sspapy@uta.fi ja ssrabl@uta.fi